

"İŞ, GÜÇ" ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE İNSAN KAYNAKLARI DERGİSİ

"IS, GUC" INDUSTRIAL RELATIONS AND HUMAN RESOURCES JOURNAL

2018 Cilt/Vol: 20/Num:2 Sayfa/Page: 75-87

Editörler Kurulu / Executive Editorial Group

Aşkın Keser (Uludağ University)
K. Ahmet Sevimli (Uludağ University)
Şenol Baştürk (Uludağ University)

Editör / Editor in Chief

Şenol Baştürk (Uludağ University)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Erdem Cam (ÇASGEM)
Yrd. Doç. Dr. Zerrin Fırat (Uludağ University)
Prof. Dr. Aşkın Keser (Uludağ University)
Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Sevimli (Uludağ University)
Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal (Kocaeli University)
Doç. Dr. Gözde Yılmaz (Marmara University)
Yrd. Doç. Dr. Memet Zencirkıran (Uludağ University)

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Prof. Dr. Ronald Burke (York University-Kanada)
Assoc. Prof. Dr. Glenn Dawes (James Cook University-Avustralya)
Prof. Dr. Jan Dul (Erasmus University-Hollanda)
Prof. Dr. Alev Efendioğlu (University of San Francisco-ABD)
Prof. Dr. Adrian Furnham (University College London-İngiltere)
Prof. Dr. Alan Geare (University of Otago- Yeni Zelanda)
Prof. Dr. Ricky Griffin (TAMU-Texas A&M University-ABD)
Assoc. Prof. Dr. Diana Lipinskiene (Kaunos University-Litvanya)
Prof. Dr. George Manning (Northern Kentucky University-ABD)
Prof. Dr. William (L.) Murray (University of San Francisco-ABD)
Prof. Dr. Mustafa Özbilgin (Brunel University-UK)
Assoc. Prof. Owen Stanley (James Cook University-Avustralya)
Prof. Dr. Işık Urla Zeytinoğlu (McMaster University-Kanada)

Ulusal Danışma Kurulu / National Advisory Board

Prof. Dr. Yusuf Alper (Uludağ University)
Prof. Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University)
Prof. Dr. Toker Dereli (Işık University)
Prof. Dr. Nihat Erdoğan (İstanbul Şehir University)
Prof. Dr. Ahmet Makal (Ankara University)
Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)
Prof. Dr. Nadir Suğur (Anadolu University)
Prof. Dr. Nursel Telman (Maltepe University)
Prof. Dr. Cavide Uyargil (İstanbul University)
Prof. Dr. Engin Yıldırım (Anayasa Mahkemesi)
Prof. Dr. Arzu Wasti (Sabancı University)

İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, yılda dört kez yayınlanan hakemli, bilimsel elektronik dergidir. Çalışma hayatına ilişkin makalelere yer verilen derginin temel amacı, belirlenen alanda akademik gelişime ve paylaşım katkıda bulunmaktadır. "İş, Güç," Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 'Türkçe' ve 'İngilizce' olarak iki dilde makale yayınlanmaktadır.

"Is, Güc" The Journal of Industrial Relations and Human Resources is peer-reviewed, quarterly and electronic open sources journal. "Is, Güc" covers all aspects of working life and aims sharing new developments in industrial relations and human resources also adding values on related disciplines. "Is, Güc" The Journal of Industrial Relations and Human Resources is published Turkish or English language.

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited

“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi - © 2000- 2017

“Is, Güc” The Journal of Industrial Relations and Human Resources - © 2000- 2017

İÇİNDEKİLER

Yıl: 2018 / Cilt: 20 Sayı: 2

SIRA	MAKALE BAŞLIĞI	SAYFA NUMARALARI
1	Dr. Öğr. Üyesi Mihriban CİNDİLOĞLU DEMİRER, Doç. Dr. Sema POLATÇI, “Liderliğin İş Tatminine Etkisi: Bağlılık Odaklarının Aracılık Rolü”	5
2	Doç. Dr. Gökçe ÖZDEMİR, Arş. Gör. Duygu ÇELEBİ, “Paylaşım Ekonomisi: Airbnb Örneği”	25
3	Dr. Hasan ÖZDER, Melis BİRİNCİ, Peyman ZAIFOĞLU, Dr. Serdal İŞIKTAŞ, “Okulöncesi ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının İşsizlik Kaygılarına İlişkin Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”	43
4	Dr. Öğr. Üyesi Serdar ALNİPAK, Dr. Öğr. Üyesi Adnan DUYGUN, “Türkiye’deki Konteyner Limanlarının Web Sitelerinin İçerik Analizi”	61
5	KİTAP DEĞERLENDİRME – Joseph Stiglitz (2004), Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı, (çev.Vural,D; Taşcıoğlu, A.), İstanbul : Plan B Yayınları – Dr. Öğr. Üyesi Volkan IŞIK	79

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ
KÜRESELLEŞME BÜYÜK HAYAL KIRIKLIĞI,
İSTANBUL, 4.BASKI, PLAN B YAYINLARI,
2004, 315 SAYFA

“Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı” Kitabı
ve Stiglitz’in Görüşlerine İlişkin Bir Değerlendirilme

Dr.Öğr.Üyesi Volkan IŞIK
Aksaray Üniversitesi İİBF
volkani@aksaray.edu.tr

ÖZET

Çalışmada Joseph Stiglitz’in Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı kitabının inceleme-
si yapılarak, Stiglitz’in mesleki deneyimlerinden hareketle yaptığı neo-liberalizmin
özeleştirisi tartışılmıştır. Kitap incelemesi yönteminin kullanıldığı çalışmada kitabın
genel çerçevesi ve Stiglitz’in görüşleri ortaya konularak, bu görüşlerin hangi argümanlarla desteklen-
diği açıklanmıştır. Kitapta yer alan görüşlere yönelik eleştirilerin ortaya konulması ile sonuçlanan
çalışma, Stiglitz’in neoliberal küreselleşme sürecine ve küreselleşmenin enstrümanlarına bakış açı-
nı inceleme amacındadır.

Anahtar Kelimeler: *Joseph Stiglitz, Küreselleşme, Neo-liberalizm, Küreselleşme Büyük Hayal Kırık-
lığı, Kitap incelemesi*

ABSTRACT

In the study Joseph Stiglitz's book on the Globalization And Its Discontents was examined and the neoliberalism self-criticism that Stiglitz made with his professional experience was discussed. In the study that used the book review method, the general framework and the views of Stiglitz were explained, and the arguments with which these views were supported were explained. The work that resulted in the criticism of the views in the book is to examine Stiglitz's point of view on the neoliberal globalization process and the instruments of globalization.

Keywords: *Joseph Stiglitz, Globalization, Neo-liberalism, Globalization, Globalization And Its Discontents, Book Review*

GİRİŞ

Doğu Asya ve Rusya'daki ekonomik krizler ile IMF politikalarının sunduğu şok tedavi reçetesine uyan daha birçok ülkedeki başarısızlıklara karşılık, serbest piyasa ekonomisine geçtiği halde bunu IMF'nin dayattığı gibi aniden değil de; gerekli finansal, kurumsal ve yasal altyapıyı sağlayarak aşamalı gerçekleştiren Çin ve Polonya gibi ülkelerin başarısı, küresel kuruluşların önerdiği politikaların sorgulanmasına neden olmaktadır. Kapitalizmi, kendi kurallarına göre işleyen denetimsiz piyasa ekonomisini ve küresel kuruluşların hız ve sıralama konusunda yaptıkları hataları sorgulayan yazarlardan biri olan Joseph E. Stiglitz; ilk baskısını 2002 yılında kaleme aldığı ve IMF'yi sert bir dille eleştirdiği "Globalization And Its Discontents (Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı)" isimli eserinde; küreselleşmenin nasıl yanlış yönetildiği ve küreselleşmeyi yönetecek uluslararası kuruluşların Doğu Asya, Rusya ve pek çok gelişmekte olan ülkeyi nasıl çıkmaza sürüklediği konusu üzerinde durarak, gelişmiş ülkelerin acilen bu kurumların reformu konusunda üzerlerine düşen görevi yapmaları gerektiğini savunmaktadır.

Stiglitz; eserinde temel olarak kamu müdahalesi olmadan tamamen kendi kurallarına göre işleyen piyasa ekonomisinin başarısızlıkla sonuçlanacağı tezini savunmakta ve ülkelerin piyasa ekonomisine geçişinin IMF'nin dayattığı gibi aniden şok programlar aracılığı ile değil de, aşamalı olarak (gerekli yasal ve finansal altyapı sağlanarak) gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Stiglitz'e göre, ülkelerin sanayileri genişlemeden dünyaya açılmalarını sağlamak, henüz uluslararası pazara açılmak için yeterli altyapısı bulunmayan ve hazır olmayan piyasalar için felaket ile sonuçlanmaktadır.

Bu çalışmada; Stiglitz'in, "Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı" eserinin çatısını oluşturan, küreselleşme ve küresel kuruluşlara ilişkin bu görüşlerinin analizi yapılarak neo-liberalizmin öz eleştirisi tartışılmıştır.

JOSEPH E. STIGLITZ: YAZAR HAKKINDA

Joseph Eugene "Joe" Stiglitz 9 Şubat 1943 tarihinde Gary 'de doğmuştur. Yahudi bir aile olan Charlotte and Nathaniel Stiglitz'in oğlu olan Stiglitz, 1960'dan 1963'e kadar tartışma takımının ve öğrenci

konseyinin aktif bir üyesi olduğu Amherst College’inde öğrencilik yapmıştır. Öğreniminin dördüncü yılında, daha sonra da mezun olacağı Massachusetts Institute of Technology(MIT)’ye gitmiş ve Amherst College tarafından öğrenim derecesiyle ödüllendirilmiştir.

1965’den 1966’ya kadar Chicago Üniversitesi’nde NSF’den bağış alan Hirofumi Uzawa kontrolünde araştırma yapmış, 1966 ve 1967 arası MIT’de doktorasını çalışmış, ayrıca bu sırada aynı üniversitede asistanlık yapmaya başlamıştır.

1969 ile 1970 arası Cambridge Üniversitesi’de Fulbright araştırma bursu alan Stiglitz, sonraki yıllarda Yale Üniversitesi, Duke Üniversitesi, Stanford Üniversitesi, Oxford Üniversitesi ve Princeton Üniversitesi’nde profesörlük yapmıştır.

2001 yılında Columbia Üniversitesinde bir düşünce takımı olan “Initiative for Policy Dialogue(IP-D)”u kuran, 2001’den beri Columbia Üniversitesinin bir üyesi ve 2003’den beri de üniversite profesörü olan Amerikalı ekonomist, 1973 yılında John Bates Clark Madalyası’na layık görülmüş, 2001 yılında ise Nobel Ekonomi Ödülü almıştır.

Bill Clinton’nın hükümetinde ekonomi danışmanlığı başkanlığıyla ünlenen ve daha sonra Dünya Bankası Başkan Yardımcılığı ve baş ekonomistliği görevinde bulunan yazar; Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi bazı uluslararası kurumlar ile küreselleşme ve piyasa tutuculuğu hakkındaki kritik bakış açılarıyla ünlüdür.

Stiglitz, şu anda Columbia Üniversitesi profesörü olmasının yanında University of Manchester’nin Dünya Yoksulluk Sınırları Kurumu(Brooks World Poverty Institute) başkanı ve Papaya ait Sosyal Bilimler Akademisi üyesidir. Ayrıca J. Bradford DeLong ve Aaron Edlin ile *The Economists’ Voice* dergisinin editörlüğünü yapmaktadır.

Geleneksel neoklasik ekonomik düşünceye göre; piyasa, bazı limitli ve iyi açıklanmış piyasa başarısızlıkları dışında hep etkindir. Genellikle neo-keynesyen görüşe sahip bir ekonomist olarak görülen Stiglitz ise yaptığı araştırmalarında bu düşünceyi tersine çevirmiş ve piyasanın sadece bazı istisnai durumlar altında etkin olduğunu savunmuştur. Bir diğer ifadeyle, Stiglitz’e göre; “piyasa bazı sınırlı durumlar dışında etkindir” değil, bazı istisnai durumlar altında etkindir. Devlet müdahalesinin gerekliliğini savunan Stiglitz’e göre; her zaman hükümet müdahalesi ile Pareto iyileştirme söz konusu olacaktır. Bu sonuçlara ve açıklanmış piyasa başarısızlıklarına rağmen, devlet müdahalesi geleneksel “piyasa başarısızlığı” okulunun önerdiği “optimal” devlet müdahalesinden çok daha geniştir. Dolayısıyla Stiglitz’e göre “görünmez el” diye bir şey yoktur.

Devlet müdahalesinin gerekliliğini savunan Stiglitz; piyasanın da gerekliliği üzerinde durmakta, ideal olanın piyasa ve devlet müdahalesinin birbirini tamamlaması olduğunu söylemektedir. Ona göre bu denge; dönemden döneme ve bölgeden bölgeye değişebilir.

Yazarın akademik çalışmalarının yanında öne çıkan politik yaşamı da dikkat çekicidir. Stiglitz, Clinton’un danışma ekibine Mart 1992’de katılmış ve ekonomik danışmanın ilk üyesi ve daha sonra başkanı olmuştur.

Bill Clinton’ın Ekonomik Danışmanlar Konseyi’nin Başkanı, Dünya Bankası Başkan Yardımcısı ve başekonomisti olarak görev yapan Joseph Stiglitz, Dünya Bankası’nda kabul ve uygulama gören bazı yaklaşımlara karşı çıkmış ve banka yönetimiyle büyük problemler yaşamıştır. Fakat ipleri koparan asıl olay, Stiglitz’in IMF’nin Asya krizi sonrasında uyguladığı programları eleştirmesi yüzünden çıkmıştır. Stiglitz, IMF’nin dara düşen Doğu Asya ülkelerine, bütçe harcamalarının kısıtlanması ve faizlerin yükseltilmesi yolunda yaptığı önerilerin yanlış olduğunu söylemekte ve bu çeşit politikaların, ülkeleri gereksiz yere ekonomik sıkıntıya sokmuş olduğunu iddia etmektedir. Bu görevinde bile Amerika Birleşik Devletleri Hazine Başkanlığı’nı hedef alarak IMF’yi eleştirmeye devam eden Stiglitz, New Republic’de

çıkan ve Dünya Bankası ve IMF'nin yıllık toplantısından bir hafta önce yayınlanan bir makalesinde şöyle yazmıştır:

"IMF'ye küstah diyecekler. Gelişmekte olan ülkelere yardım ediyorum sanarak gelişmekte olan ülkelerin dediklerini IMF dinlemiyor bile diyecekler. IMF'ye ağzı sıkı ve demokratik yapıdan izole diyecekler. IMF politikalarının ülkeleri durgunluğa oradan da krize sürüklüyor diyerek, olayları kötüleştirdiğini söyleyecekler. Ve bir yerde haklılar. Ben 1996'dan 1999 Kasımına kadar, son yarım asrın en ölümcül küresel krizinde, Dünya Bankası baş ekonomistiydim. Ve IMF'nin Kuzey Amerika Hazinesine nasıl hesap verdiğini gördüm. Ve şok oldum."

Bu iddiaları sonucunda Stiglitz, Dünya Bankası'ndan ayrılmış ve meslek yaşamını Columbia Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olarak devam ettirmeye karar vermiştir.

Sonuç itibarıyla; Stiglitz'in en önemli katkısı küresel kurumların içinden neo-liberalizmin özeleştirisini yapmak konusunda olmuştur. Ona göre; Giddens'in "üçüncü yol"u önemlidir ama sınırlı devlet müdahalesi gerekir. Başlı boş piyasalar sık sık iyi işlemezler buna rağmen devlet piyasaya her zaman müdahale etmemelidir.

KİTAP HAKKINDA

Nobel Ödüllü ekonomist-yazar Joseph E. Stiglitz'in *Globalization and its Discontents* isimli kitabı, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı** başlığı ile plan b yayınları tarafından Arzu Taşçıoğlu & Deniz Vural'ın çevirisiyle yayımlandı.

Bugüne kadar başta Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve Japonca olmak üzere 18 ayrı dile çevrilen ve yayımlandığı her ülkede çok satanlar listesinde aylarca ilk sırada yer alan kitap, küreselleşmeyi, serbest pazar yaklaşımını ve özellikle IMF (Uluslararası Para Fonu)'yi sert bir dille eleştirmesi ile uzun süre kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır.

"Küreselleşme büyük bir aldatmaca ve hayal kırıklığıdır" görüşünü savunan, 2001 yılı Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Stiglitz, Dünya Bankası ve IMF'nin küreselleşme adı altında, gerçekleştirdiği "tahribata" tahammül edemediği için, Dünya Bankası Başkan Yardımcısı olarak görev yaptığı sırada yaşadıklarını, kitaplaştırmaktan çekinmemiştir.

"IMF uzmanları, ziyaret ettikleri ülkenin iktisatçılarından daha parlak, daha eğitilmiş ve daha az siyasal dürtüleri olduğuna inanırlar. Oysa, IMF kadrosu genellikle birinci sınıf üniversitelerin, üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşur" sözleriyle bir anda şimşekleri üzerine çeken Stiglitz, kitabında IMF'nin çoğunlukla ülkelere bir sömürge valisi gibi davrandığını ve insanların hayatlarını hiçe saydığını vurgulamaktadır. Ona göre, "...IMF, halkların ve ulusların çıkarlarını düşünmüyor, temsil de etmiyor. O yalnızca finans çevrelerinin çıkarlarını hesaplıyor". Bu konuda IMF ve diğer ekonomik kuruluşların sorunlarının altında yatan meselenin yetki problemi olduğuna, bu kuruluşlara yalnız zengin sanayi ülkelerinin değil, bu ülkelerdeki ticari ve finansal çıkar gruplarının hükmettiğine dikkat çekmektedir. Doğal olarak bu kuruluşların politikaları da bu grupların çıkarlarını yansıtmaktadır.

Bugün sanayileşmiş ülkelerin temsilcileri tarafından yönetilen IMF ve Dünya Bankası'nın faaliyetlerinin hemen hemen hepsi gelişmekte olan ülkelerde yürütülmektedir. Bir gelenek ya da dile getirilmemiş gizli bir anlaşma gereği IMF'nin başkanı daima Avrupalı, Dünya Bankası'nın başkanı da daima Amerikalıdır. Bu temsilciler kapalı kapılar ardında seçilirler ve başkanın gelişmekte olan ülkelerde herhangi bir tecrübe sahibi olması da gerekmez. Bu noktadan hareketle asıl sorunun ülke adına kimin konuştuğu olduğuna dikkat çeken Stiglitz, IMF'de maliye bakanları ve merkez bankası yöneticileri, Dünya Ticaret Örgütünde ise ticaret bakanlarının rol oynadıklarına vurgu yapmaktadır.

Bilindiği gibi Ticaret Bakanları, iş dünyasının (hem piyasaların kendi ürünlerine açılmasını isteyen ihracatçıların, hem de yeni ithal ürünlerle rekabet edecek ürünlerin üreticilerinin) kaygılarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu çevrelerin mümkün olduğunca ticaret engelini ve meclisten kopardıkları her türlü sübvansiyonu korumak istemeleri doğaldır. Stiglitz burada; ticaret engellerinin tüketiciler için fiyatları artırıyor olmasının ve sübvansiyonların vergi mükelleflerine yük olmasının, üreticilerin karlarından daha az önemsendiğine; çevre ve işgücü meselelerinin ise, daha da az önemsendiğine dikkat çekmektedir.

Ticaret Bakanlarına benzer şekilde Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları ise, finans dünyasına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kişiler IMF'deki görevlerine finans dünyasından gelirler ve görevleri bittiğinde dönecekleri yer yine orasıdır.

IMF ve Dünya Bankasının başındaki bu kişiler, dünyayı finans ve iş dünyasının penceresinden görürler. Bir kurumun kararlarının doğal olarak kararları alan kişilerin bakışını ve çıkarlarını yansıttığı düşünülürken, Stiglitz'in ifade ettiği gibi; uluslararası ekonomik kuruluşların politikalarının çoğu zaman gelişmiş sanayi ülkelerinin ticari ve finansal çıkarlarıyla sıkı sıkıya bağlı olması da şaşırtıcı değildir. Stiglitz konuyla ilgili olarak eserinde aynen şöyle söylemektedir; "Kararlar, ideoloji ve kötü ekonomiden oluşan tuhaf bir karışıma dayanarak veriliyordu; bu dogma perdesinin ardındaki özel çıkarlar zaman zaman kendini gösteriyordu. Krizler patlak verdiği zaman, IMF "standart" olsa bile modası geçmiş, yersiz çözümler içeren reçeteler veriyor; bu politikaları uygulaması istenen ülkelerdeki insanların bunlardan nasıl etkileneceğini göz önüne almıyordu. Politikaların yoksulluk üzerindeki etkisiyle ilgili tahmin yapıldığını pek görmedim. Alternatif politikaların sonuçlarıyla ilgili derin tartışmalar ve analizler yapıldığına da pek tanık olmadım. Tek bir reçete vardı. Alternatif görüşler araştırılmıyordu. Açık, samimi tartışmalar engelleniyordu, böyle bir şeye yer yoktu. Politika reçetelerini ideolojiler yönlendiriyordu ve ülkelerden IMF'nin talimatlarına hiç tartışmadan uymaları bekleniyordu."

IMF, ülkelere daha genişlemeci ekonomi politikaları (ekonomiyi canlandırmak için harcamaları artırmak, vergileri azaltmak ya da faiz oranlarını düşürmek gibi politikalar) izlemeleri için uluslararası bir baskı uygulamak gerektiği inancına dayanarak kurulmuşken, bugün ancak açıkları kapama, vergileri ya da faiz oranlarını artırma gibi ekonomide bir küçülmeye yol açacak politikaları benimseyen ülkelere fon sağlamak gibi bir misyon yüklenmiştir. Bir diğer ifadeyle bugün IMF ve Dünya Bankası, verecekleri borçlara ihtiyacı olan, serbest piyasa ekonomisine geçen ülkelere bu fikirleri dayatmak için kullanılan yeni misyoner kuruluşlar haline gelmişlerdir.

Stiglitz'e göre IMF'nin hataları arasında en fazla dikkat çekenler; "sıralama ve hız" dır. IMF, serbest piyasa ekonomisine geçen ülkelere SSCB'de olduğu gibi, henüz sosyal güvenlik ağı konulmadan, uygun bir yasal çatı oluşturulmamışken, ülkeler modern kapitalizmin bir parçası olan piyasa fikrindeki ani değişikliklerin ters sonuçlarına direnemiyorlarken, liberalleşme uygulaması için baskı yapmış; yeni iş sahaları yaratmak için gerekli koşullar hazırlanmadan iş sahalarını yok edecek politikaların bir an önce uygulanması için dayatmış; uygun rekabet ve yasal çerçeve hazırlanmadan ülkeleri özelleştirme yapmaya zorlamıştır.

Serbest piyasa ideolojisinin temelinde, Adam Smith'e mal edilen bir model vardır. Bu modele göre; piyasa güçleri ekonomiyi sanki görünmez bir el işletiyormuş gibi verimli sonuçlara yöneltir. Modern ekonominin en büyük başarılarından biri, Smith'in bu çıkarımlarının hangi mantıkta ve hangi şartlar altında doğru olduğunu göstermek olmuştur. Sonuçta bu şartların son derece sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır. Aslında ekonomik teorideki en son gelişmeler, bilgi eksik olduğunda ve piyasalar gelişimini tamamlamamış olduğunda -ki bunun, özellikle gelişmekte olan ülkeler için her zaman böyle olduğunu belirtmek gerekir-, görünmez elin çoğunlukla mükemmel bir şekilde işlemediğini göstermiştir. Oysa Washington Uzlaşması politikaları basite indirgenmiş bir piyasa ekonomisi modeline, -Adam Smith'in görünmez elinin mükemmel bir şekilde işlediği rekabetçi denge modeline- dayanıyordu.

Harry Shutt'da "Kapitalizmle Derdim Var" (2004) isimli eserinde benzer bir konuya dikkat çekmektedir. Ona göre; serbest piyasa ekonomisine ani geçişin savunucularının "şok tedavisi" dedikleri bu yaklaşımın başarılı olmuş bir örneği tarihte yoktur. Daha güçlü ülkelerle sınırsız rekabet empoze edilerek, yoksul ülkelerin refah ülkelerine dönüştüğü görülmüş şey değildir. Örneğin SSCB 1991'de dağıldığında Batı, dağılan Sovyet ülkelerinin mali çöküşünü düzeltmek ve bu ülkelerde liberalizme geçişi yönetmek gibi bir misyon yüklenmiştir. Bu misyonu ise Stiglitz'in ifade ettiği gibi sıralama ve hız konusundaki büyük hata ile ani ve aşırı liberalleşme ve sert parasal politikalar bileşiminden oluşan bir paketle gerçekleştirmiştir.

Shutt, IMF'nin SSCB'nin çöküşünden sonra ihtiyaç duyduğu mali yardımı alması için dayattığı istekleri şöyle sıralıyor;

- Fiyatların kontrol edilmemesi ya da üretim ve dağılım maliyetlerini yansıtacak şekilde fiyatların yükseltilmesi,
- Görece düşük gümrük vergileri dışında tüm ithalat engellerinin kaldırılması,
- Ülkeye giren ve çıkan sermaye hareketleri üzerindeki tüm sınırlamaların kaldırılması,
- Mali sektörün tamamıyla liberalleştirilmesi, tüm özel sektör şirketlerine banka kurma hakkının verilmesi,
- Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi,
- Devlet bütçesinin dengede tutulması,
- Enflasyonla mücadele için yüksek faiz oranları konması ve kredi yatırımının kısıtlanması.

Ülkeler tehdit altında bu değişiklikleri yaptıkça ortaya çıkan sonuçlar devasa olmuştur. Buradaki hata serbest piyasa ekonomisine geçiş değil, reformun hızıdır.

Komünizmin hatasını açıklayan ekonomik teori açıktır; merkezi planlama başarısızlığa mahkumdu çünkü hiçbir devlet dairesi, bir ekonominin iyi işlemlerini sağlamak için gereken tüm bilgiyi toplayıp işleyemezdi. Özel mülkiyet ve kar güdüsü olmadan, güdüler (özellikle yönetsel ve girişimsel güdüler) eksik kalırdı. Dolayısıyla merkezi planlamayı merkezi olmayan bir piyasa sistemiyle değiştirme, kamu mülkiyetini özel mülkiyet ile değiştirme ve bir ekonomik üretim patlamasına neden olacak ticaretin serbestleştirilmesi yoluyla çarpıklıkların ortadan kaldırılmasına ihtiyaç vardı. Ancak bu reformun aniden değil, gerekli yasal ve finansal koruma sistemleri oluşturularak aşamalı olarak gerçekleştirilmesi gerekiyordu.

Piyasa ekonomisine hızlı geçişle birlikte ilk hatalar geçiş başlar başlamaz yapıldı. 1992 yılında bir gecede fiyatların çoğu serbest bırakılınca, harekete geçen enflasyon, tasarrufları yok etti ve makro istikrar sorununu gündemin zirvesine taşıdı. Böylelikle şok tedavinin ilk turu (fiyatları bir anda serbest bırakmak) ikinci turu gerekli kıldı; enflasyonu aşağı çekmek için sıkı para politikası (faiz oranlarını yükselterek) uygulamak ve döviz kurunu suni olarak istikrarlı tutabilmek için döviz rezervlerini kullanmak. Fiyatların çoğu tamamen serbest bırakılırken, en önemli fiyatlardan bazıları ise düşük tutuldu: bunlar doğal kaynakların fiyatlarıydı.

Reformların hızı ve sıralanışı konusundaki hata nedeniyle; sermaye piyasalarının aniden liberalleştirilmesi ve özelleştirme ülkeden para çıkarmayı kolaylaştırdı; yasal bir altyapı kurulmadan yapılan özelleştirme, ülkenin geleceğine yeniden yatırım yapmak yerine aktif satışı yeteneğini ve dürtüsünü arttırdı. Kanunsuzluk ortamı, bir yasal çerçevesinin olmayışı – mülkiyet hakları, şirket sorumluluğu ve iflas gibi temel konularda- ve bunları uygulayacak araçların olmayışı nedeniyle şiddetlendi, bunlar Batı'nın bir piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için asgari şartlardı.

Sadece Rusya'da değil, şok tedavi reçetesini bire bir uygulayan diğer ülkelerde de- Meksika, Arjantin, Tayland, Endonezya, Güney Kore, v.s - radikal reform stratejisi işe yaramadı: 1989 sonrası Rusya'sında

GSYH yıldan yıla düştü. IMF'nin kısa bir geçiş durgunluğu olarak gördüğü şey, on yıldan fazla süren bir durgunluğa dönüştü.

Harry Shutt ve Joseph Stiglitz; IMF programlarının başarısızlığına dikkat çekmek için, bu politikaları birebir uygulayan ülkelerdeki sonuçlarla, bu politikaları bire bir uygulamayı reddeden Polonya, Çin ve Malezya gibi ülkelerdeki sonuçları karşılaştırmışlardır. Bu ülkeler IMF politikalarını şok tedavi şeklinde değil de aşamalı olarak ve gerekli altyapıyı sağlayarak uygulayıp başarılı olmuşlar ve piyasaya giden daha iyi yolların olabileceğini göstermişlerdir.

Polonya ve Çin, Washington Uzlaşmasının savunduklarına alternatif stratejiler uygulamışlardır. Polonya, bu konuda Doğu Avrupa ülkelerinin en başarılısıdır; Çin ise son yirmi yılda dünyada herhangi bir büyük ekonominin elde ettiği en hızlı büyüme oranını elde etmiştir.

Polonya ve Çin'in aşamalı geçiş politikasının Washington Uzlaşması politikasıyla ortak tek bir madde vardı; makro istikrarın önemi. Washington Uzlaşması'nda olduğu gibi ticaret önemliydi; ancak farklı olan ithalatın önündeki engelleri kaldırmak değil, ihracatı arttırmaktı. Ticaret eninde sonunda serbestleşti; ancak ihracata yönelik üretim yapan sanayi dallarında yeni iş alanları açıldıkça yavaş yavaş serbestleşti.

Washington Uzlaşması politikaları para ve sermaye piyasalarının hızla liberalleşmesi üzerinde dururken Çin ve Polonya yavaş yavaş liberalleşti. Böylelikle; Rusya'nın ve IMF vesayeti altındaki diğer ülkelerin şok terapilerine damgasını vuran, dizginlenemez enflasyon tuzağına düşülmesi ve ardından gelen tasarruf hesaplarının silinmesi engellendi.

Polonya şok terapinin hiper-enflasyonu düşürmek için uygun olduğunu ancak toplumsal değişimler için uygun olmadığını fark etti. Bunun üzerine aşamalı bir özelleştirme politikası izleyerek; kredi veren bankalar, sözleşmeleri uygulayabilen ve iflasları adil bir şekilde işleme tabi tutabilen yasal bir sistem gibi piyasa ekonomisinin temel kurumlarını oluşturdu. Çin ise, yeni bir ekonomi yaratarak eskisini oltadan kaldırma sürecini harekete geçirdi. Kasabalar ve köyler, tarım yapma zorunluluğundan kurtulurken, dikkatini başka yere çevirebilen milyonlarca yeni teşebbüs oluşturuldu. Aynı zamanda, ortak teşebbüslere katılmaları için yabancı şirketleri ülkeye davet etti. Yabancı firmalar geldi; Çin yükselen piyasalar arasında doğrudan yabancı yatırımının en büyük alıcısı haline geldi. Ancak eşzamanlı olarak; etkili bir menkul kıymet ve kambiyo komisyonu, banka kanunları ve güvenlik ağları gibi kurumsal altyapıyı oluşturmaya başladı.

Sonuç itibariyle Çin ve Polonya'nın 1990-2000 arası 10 yıllık başarısı Rusya'nın başarısızlığına bariz bir şekilde tezat teşkil ederek Washington Uzlaşması politikalarına alternatif stratejilerin var olabileceğini gösterdi. Çin 1990'larda %10'un üzerinde bir yıllık ortalama büyümeyle büyürken, Rusya %5.6'lık bir yıllık ortalama büyümeyle küçüldü. 10 yılın sonuna doğru, Çin'deki reel gelirler Rusya'dakiyle karşılaştırılabilir duruma geldi.

ELEŞTİRİLER VE DEĞERLENDİRME

Stiglitz, "Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı" adlı kitabında bu büyük hayal kırıklığını, neoliberalizmin en önemli kurumu olan IMF temelinde çözümlerken, küreselleşmenin yoksulluk ve sosyal güvenliği insani temelde gören bir tarzda yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kitabın genelinde IMF'nin uyguladığı ve dayattığı politikalara getirilen eleştiriler göze çarpmaktadır. Stiglitz; kitabın başlangıcında Bretton Woods ile başlayan sürecin Washington Uzlaşması'ndan sonra nasıl değişime uğradığını açıklarken; IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün amaçlarının zamanla nasıl değiştiğini açıklıyor. Ancak ilk bölümden sonra yalnızca IMF üzerine odaklanıyor ve son bölüme kadar da sistemi eleştirirken suçu büyük oranda IMF'ye yükleyerek, Dünya Bankası'nı görmezden geliyor. Bu konuda Stiglitz'e yöneltilen en büyük eleştiri; eski işverenini koruyor olmasıdır.

Aslında Stiglitz'in neden IMF'ye yüklenip, Dünya Bankası'na yumuşak davrandığı sorusunun bir çok geçerli cevabı olabilir, belki hakikaten eski işvereni lehine yanlıdır. Fakat küreselleşmenin yıkıcı etkileri bağlamında IMF, daha öncelikli bir hedeftir. Sonuçta uluslararası borçlanmayı ve ülkelerin uzun vade finansal yapılanmalarını düzenleyen bir kuruluşun, sosyal kalkınma ve yoksulları koruma gibi öncelikli hedefler için yatırımda bulunan bir kuruluşa kıyasla bu kitapta daha fazla eleştirilmesi doğaldır.

Kitapta dikkat çeken bir diğer konu ise; kitabın isminin "küreselleşme büyük hayal kırıklığı" olmasına rağmen neredeyse kitabın bütünü IMF politikalarının Rusya ve benzeri örneklerde, serbest piyasaya aşırı bir hızla geçişten dolayı nasıl başarısızlığa uğradığı üzerine kurulmuş olmasıdır. Dolayısıyla kitabın ismi "Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı" yerine, "IMF, Büyük Hayal Kırıklığı" olabilirdi. Ya da en azından kitabın isminde küreselleşme gibi geniş bir kavram yerine "küresel kuruluşlar" veya "küresel ekonomiye geçiş" kullanılabilirdi.

Yukarıdaki olumsuz yanlarına rağmen kitap; küreselleşmenin birinci dalgası denilen neoliberalizmin çarpıklıklarını IMF ekseninde oldukça başarılı bir şekilde ortaya koyuyor ve daha insani, yapıcı, sürdürülebilir kalkınmacı ve katılımcı demokrasiye dayanan bir küreselleşme için çağrıda bulunuyor "...bu kuruluşları biz kurduk, onları düzeltmek için de biz çalışmalıyız, daha insani bir çehreye sahip bir küreselleşme yaratabilmek istiyorsak, o zaman sesimizi yükseltmemiz gerek...".

Bu insani küreselleşme ve demokratik yönetim için yapılan çağrı, küreselleşme üzerine yapılan tartışmalarda "ikinci küreselleşme dalgası" olarak tanımlanmaktadır. Bu dalga içinde küreselleşme süreci serbest pazar ideolojisine ve devletlerarası ilişkilere indirgenmiyor. Küreselleşme, daha da önemli olarak, insani düzeyde ahlaki ve stratejik öncüllük veren bir katılımcı demokrasi anlayışı içinde düşünülüyor. İkinci küreselleşme dalgası, bu anlamda, hem uluslararası örgütlerin (IMF ve Dünya Bankası gibi) karar alma yöntemlerinin ve ideolojilerinin değişimini, hem ulus devletin demokratikleşmesini, hem de sivil toplum örgütlerinin yönetime etkin katılımını gerektiriyor. Katılımcı demokrasi temelinde ve insan merkezli olarak hareket eden küreselleşme sürecinin ise insani ve demokratik bir dünya düzeninin kurulmasına önemli bir katkıda bulunacağı düşünülüyor.

SONUÇ

Stiglitz'in ortaya koyduğu sorunlar, bugün için tüm dünyayı ilgilendiren konuların başında gelmektedir. Öncelikle IMF politikalarının artık bir "kurtuluş reçetesi" taşımadığı bilinmektedir. Stiglitz'in de dikkat çektiği gibi, her ülke içine düştüğü ekonomik krizden kurtulmak için IMF politikalarına sarılmak yerine, kendi ülkesinin özelliklerine uygun bir ekonomi programını uygulamaya koymalıdır.

Stiglitz, bir ülkenin ekonomik olarak kalkınmasının yolunun, üretimden, istihdamdan ve büyümeden geçtiğini belirtiyor. IMF politikaları ise, bu üç önemli unsuru içermiyor. IMF sadece kendi çıkarını düşünerek, borçların zamanında ödenmesine öncelik veriyor. IMF politikalarının sosyal boyutu olmadığı için, IMF programlarının uygulandığı her ülke çok büyük bir sosyal maliyet ödüyor.

Küreselleşme konusunda ise, Stiglitz'in vurguladığı "yeniden yapılanma" önerisi hayati önem taşımaktadır. Çünkü bugünkü küresel süreç nimetlerini eşit dağıtmamaktadır. Gelişmiş ülkeler küresel sürecin nimetlerinden yararlanırken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler faturasını ödemektedir. Gelir dağılımı eşitsizliği artmakta, yoksulluk ve işsizlik her geçen gün katlanmaktadır. Bu sorunlar ise toplumsal barışı tehdit etmektedir. Bu nedenle küresel süreç sosyal barış, sosyal adalet, sosyal diyalog, eşitlik, demokrasi ve insan hakları temelinde yeniden inşa edilmelidir.